

Vukovar, 1991. Dvorac Eltz nakon paljenja i razaranja
autor nepoznat, Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb

RATNO RAZARANJE I REKVIRIRANJA KULTURNE BAŠTINE U HRVATSKOJ

Branka Šulc

Dosadašnji pokazatelji ratnih razaranja kulturnih dobara u Hrvatskoj, Zavoda za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske i Muzejskoga dokumentacionog centra iz prosinca 1992. godine, premda nepotpuni jer je dio

Hrvatske još uvijek okupiran i u informacijskoj blokadi, upućuju na to da je tijekom rata u Hrvatskoj oštećeno, razoreno i uništeno 245 povijesnih naselja (47 povijesnih urbanističkih cjelina, 188 povijesnih ruralnih cjelina, 10 arheoloških nalazišta), od kojih je 28 razoreno, 33 su spaljena, 83 djelomično razorena i 92 oštećena.

Razoreno je ili oštećeno i 590 pojedinačnih objekata evidentiranih ili registriranih kao spomenici kulture, od kojih je 126 nacionalnog i svjetskog značenja.

Izvan funkcije je i 46 muzeja/galerija od ukupno 170, s fondom od oko 5.000.000 predmeta, koji su ili do temelja razoreni, teško oštećeni ili, što je rjeđe, lakše oštećeni, kao i 9 arhivskih zgrada i 22 bibliotečne.

Nepoznata je ili naslućena sudbina brojnih privatnih i sakralnih zbirki, te 16 muzeja i galerija na okupiranom teritoriju Hrvatske s ukupnim fondom 135.000 predmeta muzejske građe, od kojih je iz 6 opljačkan sav fond.

Od početka rata u Hrvatskoj, koji datira u travanj 1991. godine, ne samo da su metom napada povijesna naselja, spomenici kulture svih kategorija, već i groblja, a ponajprije sakralni objekti. U zbiru oštećenja 354 crkve i samostanskih cjelina, posve su razorene 94, teže 98, a lakše je oštećeno 59. Za 103 sakralna objekta nedostaju cjelovitiji podaci o opsegu i karakteru šteta, sudbini umjetničkog inventara koji nije evakuiran.

Predromaničke i romaničke crkve na okupiranom teritoriju Hrvatske u Dalmaciji i dalmatinskom zaleđu postale su metom neprijateljskih napada. Između potpuno razorenih gradova i starih gradskih jezgri Vukovara i Petrinje, devastiranih gradova Vinkovaca i Lipika, najčešće razaranja pretrpio je Osijek s više od 350 razorenih i oštećenih zgrada izrazite arhitektonske i povijesne vrijednosti, Karlovac, Zadar i drugi gradovi te autohtone etno-cjeline hrvatskih sela.

Prirodna baština, flora i fauna također su bili ciljevi napada: Plitvička jezera, Kopački rit, Nacionalni park Krka, arboretumi, šume i dr. Poznat je podatak da je iz gotičke crkve u Vočinu neprijatelj kamionima odvozio crkveni inventar u nepoznatom smjeru a potom objekt minirao. Opljačkao je vrijedan fond franjevačke crkve i samostana sv. Filipa i Jakoba u Vukovaru, minirao predromaničke i romaničke crkve u Dalmaciji.

*Selo Komolac u Dubrovačkom primorju. Minama uništeno groblje sv. Luke
Snimio: Božo Gjukić Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb*

I prije rata 1991./1992. godine u Hrvatskoj su, samo za razdoblje od 1981. do 1987. godine, podnesene 492 krivične prijave krađa umjetnina, od kojih je 231 slučaj rasvijetljen. Najčešće su na meti krađa bile crkve na osami, pokadšto i izvan funkcije, napuštene palače, dubine jadranskog podmorja - sačuvanoga sredozemnog podmorskog muzeja, brojni arheološki lokaliteti i etnološka grada.

Krade u muzejima i na izložbama učestale su posljednjih godina i zbog nepostojanja sigurnosnih uređaja u većem broju muzeja. Cvjetala je i prodaja antičkog novca, skulpture i stakla, keramike s arheoloških lokaliteta Issa, Salona, Naronu i dr.

U velike pljačke kulturnih dobara u Hrvatskoj ubraja se pljačka tijekom 1988. i 1989. godine iz fondova rariteta i iz trezora knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a u toku je sporenje pred njujorškim sudom o tzv. Seusovu blagu ukradnom na području Istre u Hrvatskoj.

Krade iz 5 muzeja na području žarišta izbijanja rata u Hrvatskoj, neposredno prije početka rata, tijekom 1990. i početkom 1991. bile su usmjerene na trofejno oružje iz 2. svjetskog rata.

Najdrastičniji primjer rekviriranja kulturnih dobara u ratu u Hrvatskoj odnosi se na muzejske i crkvene zbirke, i knjižnicu u Vukovaru, nakon što su taj, gotovo u cijelosti razrušen grad, okupirali jugo-vojska i četničke formacije iz Srbije.

Rekvirirani su fondovi od 35.000 muzejskih predmeta, bibliotečne zbirke rariteta, arhiva Gradskog muzeja Vukovara, svrstani u A kategoriju, koji su bili izloženi u prostorima negdašnjeg dvorca Eltz, sagrađenog 1749. godine; iz Galerije umjetnina i Zbirke Bauer, uvrštene u B kategoriju,

privatne donacije prof. dr. Antuna Bauera, muzicologa i osnivača brojnih muzejskih i galerijskih ustanova u Hrvatskoj, rođenog u Vukovaru, jedne od najcjelovitijih zbirki hrvatske likovne umjetnosti 19. i prve polovice 20. stoljeća s 1357 umjetnina; iz Spomen-muzeja nobelovca prof. dr. ing. Lavoslava Ružičke, rođenog također u Vukovaru; iz Spomen-muzeja II. kongresa KPJ, komemorativnog muzeja, arhivske i foto grade; iz Etnografske zbirke Rusina u obližnjem selu Petrovcima, područnoj muzejskoj zbirci vukovarskog Gradskog muzeja; iz crkve sv. Filipa i Jakoba, izgrađene u prvoj polovici 18. st., s vrijednim fondom arhivske i bibliotečne grade te crkvenog inventara. Sve zgrade u kojoj su bili navedeni muzeji posve su razorene.

Povodom prijenosa kulturnog blaga iz Vukovara u Beograd i Novi Sad u Srbiji, obavljenog, prema informaciji TV-Beograd, pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Srbije i uza stručnu pomoć konzervatora i kustosa iz beogradskih i novosadskih muzeja i zavoda za zaštitu spomenika kulture, ministar kulture Hrvatske je tijekom studenoga 1991. godine pismom zatražio točnu informaciju od srpskog ministra za kulturu o tomu tko je dao nalog za evakuaciju, tko je bio zadužen za evakuaciju, u kakvom su stanju umjetnina, te gdje su i pod kojim uvjetima predmeti pohranjeni, zatraživši i povrat rekviriranoga. Odgovor na ovaj dopis nije nikada uzvraćen.

O ovom drastičnom slučaju pljačke, jednom u nizu primjera apsolutne nemogućnosti primjene ni jedne međunarodne konvencije, napose Haaške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, Muzejski dokumentacioni centar (MDC) i Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske odmah su

obavijestili generalnog direktora UNESCO-a, ICOM-UNESCO kao i novoosnovanu Radnu grupu ICOM-a za primjenu Haške konvencije, a o problemu devastiranja muzejske grade i muzeja u Hrvatskoj predstavnik MDC-a je izvjestio i na godišnjem skupu ICOM-ova Komiteta za sigurnost muzeja u Beču, listopada 1991., kao i skup evropskih muzejskih stručnjaka koji je prosinca 1991. u Zagrebu organizirala Fondacija ARCH iz Lugana. Na sjednici Komiteta za edukaciju i Podkomiteta za arhitekturu i umjetničku baštinu The Council of Europe, održanoj travnja 1992. u Ljubljani, predstavnik MDC-a je skup izvjestio i o problemu rekviriranja kulturne baštine iz Hrvatske.

MDC je u tu svrhu relevantnog informiranja pripremio dokumentacijsku podlogu s podacima o fondovima opljačkanih muzeja, izradio kopije mikrofilmova inventarnih knjiga Gradskog muzeja Vukovara, pripremio sve kataloge postava, izložaba i drugih akcija tih muzeja, video-snimke i dr. U stalnom je kontaktu s UNESCO-om u vezi s pokretanjem rješavanja povrata ukradenih kulturnih dobara iz Vukovara.

Drugi je primjer pljačke iz fonda Muzeja Drniške krajine u Drnišu (nedaleko od Splita), zbirke donacije 25 skulptura i 7 slika, nastalih od 1911. do 1959. godine, Ivana Meštrovića (1883.-1962.), najznačajnijega hrvatskoga kipara 20. stoljeća čiji je opus doživio i međunarodno priznanje. Predmete su nakon okupacije Drniša pripadnici jugo-armije i četničkih formacija prenijeli u Knin i nema daljnjih relevantnih podataka o sudbini te zbirke.

Zavičajnu muzejsku zbirku u Čilipima, nedaleko od Dubrovnika, jugo-armija je pronašla u skloništu. Zbirka je smještena, pod stražom, u jednoj od rijetkih nerazrušenih zgrada mjesta. Po oslobođenju Čilipa fond je pronaden u cijelosti a zgrada je spaljena zajedno s dijelom muzejskog etnografskog inventara.

O svim primjerima devastacija i pljačkama muzeja i galerija MDC vodi evidenciju, a u suradnji s Ministarstvom kulture i prosvjete Republike Hrvatske tiskao je početkom 1992. godine publikaciju *The Destruction of Museums and Galleries in Croatia During the 1991 War*. Tiskan je i posebni broj časopisa MDC-a, *Informatica Museologica* s temom ratnih razaranja spomenika kulture u Hrvatskoj na hrvatskom i engleskom jeziku poradi što šireg informiranja i svjetske kulturne javnosti o problemima s kojima se muzejska djelatnost u Hrvatskoj suočavala i suočava u ratu.

Dosadašnja saznanja službe zaštite spomenika kulture i pretpostavke da su iz napuštenih, oštećenih ili razorenih sakralnih i muzejsko-galerijskih objekata, te iz privatnih zbirki na područjima Hrvatske zahvaćenim ratom nestali, otuđeni ili rekvirirani brojni pokretni spomenici kulture, pokrenula su hitnu akciju na poslovima prijave nestanka i potrage za nestalim ili ukradenim spomenikom kulture, o kojemu evidenciju vodi Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske u svrhu sprečavanja trgovine ukradenim predmetima; te pripreme za pokretanje postupka reparacije i restitucije rekviriranih spomenika kulture kao, podnošenja zahtjeva za otvaranjem postupka potrage Ministarstvu unutarnjih poslova Hrvatske i Interpolu.

Prikupljanje evidencije je u toku, izradeni su popisi antikvarijata, prodajnih galerija i posrednika u prodaji umjetnina (državnih i privatnih). Osnovana je komisija za kontrolu trgovine umjetninama sa stručnjacima za pokretne spomenike kulture koja će jedan put tjedno obavljati i kontrolu trgovine umjetninama. Nadležni zavod za zaštitu spomenika kulture će otkrivanjem ukradenih umjetnina primjenjivati zakonske odredbe za zaštitu spomenika kulture Hrvatske i međunarodnih konvencija, zaustaviti i zabraniti daljnju trgovinu.

Ministarstvo kulture i prosvjete i Vlada Republike Hrvatske poduzet će sve pravne mjere za pokretanje postupka restitucije rekviriranih pokretnih kulturnih dobara.

Uz ratificirane međunarodne konvencije o zaštiti kulturne i prirodne baštine, a napose u pogledu realizacije njihove primjene, važan je podatak da je bivša Jugoslavija siječnja 1980. ratificirala i Bečku konvenciju o sukcesiji država u odnosu na ugovore.

Za rješavanje povrata rekvirirane kulturne baštine osobito su važne međunarodne konvencije: o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, o mjerama za zabranu i sprečavanje nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara, Haška konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba i dr.

Za restituciju rekviriranih kulturnih dobara potrebno je i potpisivanje međunarodnih ugovora s određenom državom, primjena Zakona o zaštiti spomenika kulture Hrvatske, Krivičnog zakona Republike Hrvatske i dr. O tom problemu predan je zahtjev Republike Hrvatske za raspravu i na razini Mirovne konferencije o sukcesiji bivše Jugoslavije u Bruxellesu, a potom u Ženevi, na razini Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope i na razini KESS-a.

U potrazi za rekviriranim i/ili opljačkanim fondovima muzeja, crkava, privatnih zbirki, knjižnica, uza sve poduzete mjere, bit će nužna pomoć i iskustvo stručnjaka i institucija iz evropskih i izvanevropskih zemalja.

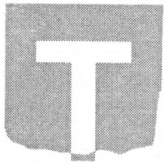
Primljeno: 25. 1. 1993.

*Šuma Bedenik kod Bjelovara, 1991. U eksploziji skladišta streljiva potpuno je uništena stoljetna šuma
Snimio: ing. Rukavina, Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb*

THE DESTRUCTION AND REQUISITION OF CROATIAN CULTURAL HERITAGE IN THE WAR

By Branka Šulc

The dismal records of the destiny of Croatian cultural heritage in war, documents, photographs, video tapes, statistics, gathered by the Institute for the Protection of Cultural Monuments of the Ministry of Education and Culture of the Republic of Croatia

and the Museum Documentation Center from the beginning of hostilities in 1991 until December 1992, incomplete as they are because of the total blockade of the occupied parts of Croatia, reveal the truth that during this period 245 historical sites (47 historical urban units, 188 historical rural units, 10 archaeological sites) were damaged, ravaged, razed, burned, shelled, bombed, trampled, mutilated; 28 of them were razed to the ground, 33 burned down, 83 partly ruined and 92 damaged. Individual objects, categorized and registered as cultural heritage, partake in this dreary statistic with 590 damaged or destroyed objects, 126 of them of national and global significance.

660 individual objects registered as cultural heritage were also damaged or destroyed, as well as 46 museums, 9 archives and 22 libraries. The attacked and damaged or destroyed places include the old city centers of Dubrovnik and Split, cultural properties entered in the World Heritage List, and many others having national, regional or local importance.

The old city centers of Vukovar, Vinkovci, Osijek, Karlovac, Zadar, Šibenik and many other towns and villages were more or less completely destroyed or heavily damaged.

108 of the 660 damaged immovable monuments are nationally and internationally important (such as the Sponza Palace and Ethnographic Museum in Dubrovnik, St. Jacob's Cathedral in Šibenik, St. Krševan's and St. Anastasia's in Zadar, the Eltz Castle in Vukovar, Erdut old city) and many others.

The ecclesiastical buildings have been hardest hit as the most favorite targets. 73 of the 430 affected churches and monasteries were destroyed, 118 heavily damaged and 50 lightly damaged. 47 of these buildings are of national and international, 61 buildings of regional, and 96 of local importance, whereas 226 of them are non-categorized. The information on the nature and extent of damage for 189 ecclesiastical buildings is still not available.

Pre-Romanesque and Romanesque churches in the occupied areas of Dalmatia and Dalmatian hinterland present special target. These churches, specific in terms of their autochthonous architecture and design, constructed at the time of Croatian princes and kings (mostly from late 8th cent. to early 11th cent.), are a material evidence of the very beginnings of Croatian statehood and as such constitute a group of cultural monuments of utmost national importance. Some of those which remained unharmed by war operations were deliberately destroyed by set explosives, and the others are gravely endangered.

Movable cultural property, especially church inventories, although many of them were evacuated and safely stored elsewhere, are also being destroyed or looted. In many churches highly valuable organs were heavily damaged.

Apart from the completely destroyed old city centers of Vukovar and

Petrinja, and devastated towns of Vinkovci and Lipik, among the hardest hit are the old city centers of Osijek (with more than 350 damaged or destroyed buildings, of which 86 alone belong to the historic Fortress area which contains 107 period buildings), Vinkovci (70 out of 11), Karlovac (25) and other historic towns and villages.

Cemeteries are also the victims of the irrational destruction of monuments. Some of them have an exceptional historic value, such as the St. Ann's in Šibenik, the old Jewish cemeteries in Cernik, Dubrovnik and elsewhere.

Natural heritage, the flora and the fauna, have also been endangered: the Plitvice lakes, the Kopačevo moor, the Krka National Park, arbore-tums, woods, etc.

Such deliberate destruction of the cultural heritage, aimed at deleting the historic and cultural identity of a nation to which the heritage belongs, is unprecedented in the history of wars and has assumed unheard-of proportions in this senseless aggressive drive which has been going on for almost two years.

Croatia has 170 museums and galleries, holding possessions of 5 000 000 items, and 46 of them are out of function, because some were razed and some more or less severely damaged.

The destiny of 16 museums and numerous private and church collections, holding 135 000 items, which remained cut off on the occupied territories, has been vague and can be only guessed. It is certain that 6 of those museums were robbed of all their possessions.

Since the beginning of the war in April 1991, the enemy has been attacking on Croatian cultural heritage of all categories and kinds.

It is now certain that the enemy took truckloads of the possessions of the Gothic church at Voćin to some unknown destination, blowing the church up after this robbery. The Franciscan church and monastery of St. Philip and Jacob in Vukovar were also pillaged of all their valuable holdings.

The most drastic instance of the pillage of cultural treasure during the war in Croatia is the pillage of museums, galleries, church collections and library of Vukovar, after the occupation of the devastated city by the Yugoslav Army and paramilitary Serbian formations. The enemy spoiled 35 000 objects in the possession of the Municipal Museum of Vukovar, collections of library rarities, the archives of the Municipal Museum category A, which were on display in the Eltz Chateau, which were built in 1749; the holdings of the Bauer Collection and Fine Arts Gallery, category B, one of the most complete collections of works of art by Croatian authors from the second half of the 19th and first half of the 20th century, consisting of 1357 works of art, the donation of professor Antun Bauer, native of Vukovar, an eminent museologist and founder of many museums and galleries, the possessions of the Memorial Museum devoted to the winner of the Nobel prize professor Lavoslav Ružička, also the native of Vukovar, the Ethnographic Museum of the Rusines at the nearby village of Petrovci, the holdings of the church and Monastery of St. Philip and Jacob, which was built in the 18th century, including their valuable archives and library. All buildings which housed these institutions were razed.

Cultural heritage of Vukovar was looted and taken to Belgrade and Novi Sad under the direction and supervision of the Ministry of Culture of Serbia and with the assistance of the expert conservators and curators of the museums of Belgrade and Novi Sad and the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Serbia, and the whole action was proclaimed by Serbian media to be an evacuation.

The Museum Documentation Center and the Institute for the Protection of Cultural Monuments of the Ministry of Culture and Education, of

the Republic of Croatia immediately notified the Director General of the UNESCO, the ICOM-UNESCO, the ICOM Commission for the Application of The Hague Convention, of this drastic breach of all international conventions, first of all The Hague Convention on the Protection of Cultural Heritage in the Case of Armed Conflict. We also informed the ICOM Committee for Museum Security at their annual meeting at Vienna, 1991, as well as the international meeting of experts organized in Zagreb by the ARCH Foundation of Lugano in December 1991. Our representative also reported on the problem of pillaging Croatian cultural heritage at the meeting of the Committee for Education and the Subcommittee for the Architectural and Cultural Heritage of the Council of Europe at Ljubljana in April 1992.

With the objective to prepare relevant information, the MDC has prepared the basic documentation with the data about the holdings of the plundered museums, made copies of microfilms of the inventory books of the Municipal Museum of Vukovar, prepared all catalogues of permanent displays and temporary exhibitions and the data about other activities of these museums, video tapes etc. We have been also in constant touch with the UNESCO on the question of the restitution of the looted cultural heritage of Vukovar.

Another instance of pillage of cultural heritage is the case of the Museum of Drniška Krajina at Drniš (a town near Split), which possessed 25 sculptures and 7 paintings, by the eminent Croatian sculptor of international renown Ivan Meštrović (1883-1962) created in the period between 1911 and 1959, the donation of the author himself. After the occupation of Drniš Yugoslav Army and local chetniks removed the collection to Knin, and its destiny still remains obscure.

The MDC has been constantly keeping records of all instances of pillage or devastation of museums and galleries, and, with the assistance of the Ministry of Education and Culture, issued at the beginning of 1992 a publication *The Destruction of Museums and Galleries in Croatia during the 1991 War*. We also issued (in September 1992) a special number of our periodical *Informativa Museologica* on the subject of destruction of Croatian cultural heritage in war, in Croatian and English, with the wish to inform international public of the problems we encounter in our effort to protect and preserve our cultural heritage.

The experiences of the services for the protection of cultural heritage and the estimations that many objects vanished or were looted or stolen from the abandoned, damaged or ruined churches, museums, galleries and private collections in the parts of Croatia directly affected by war, urged us to extend the activities on reporting of and search for the missing objects, first and foremost to prevent illegal trade. The Ministry of Education and Culture of the Republic of Croatia and the Government of the Republic of Croatia are taking all steps to start the legal proceedings on the restitution of requisitioned cultural heritage.

The cultural institutions of Croatia carry great responsibility for the protection of our cultural heritage from the calamities of war, as well as for the future reconstruction and restoration of the cultural treasures already damaged in the war.

The conquering, colonial war for territory Serbia wages against Croatia truly excludes her from this time and space. By the unprecedented barbarity of the deliberate choice of cultural treasure as the direct target of destruction, the war in Croatia has become the most dire of all wars ever fought in Europe.

25 January 1993

Translated by:
Zdenka Ungar